

SÖZLÜ GELENEKTEN DERLENEN HACI BEKTAŞ VELİ - MEVLANA REKABETİ KONULU BİR MENKABE

Arş. Gör. Abonoz KÜÇÜK*

ÖZ: Verileri sözlü ve yazılı kaynaklardan elde edilen ve karşılaştırma yöntemi esas alınarak hazırlanan bu çalışmada, Giresun İli Şebinkarahisar İlçesi'ne bağlı Gündoğdu Köyü'nden derlenen Hacı Bektaş Veli ile Mevlana'yı karşı karşıya getiren bir menkabe, *Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi*'ndeki benzeri ile karşılaştırılmıştır. Sözlü gelenekten derlenen menkabe metni, olay örgüsü bağlamında *Velâyetname*'de yer alan menkabe ile benzer özellikler sergilemekle birlikte, şahıs kadrosu açısından farklılıklar arz etmektedir. Ayrıca, sözlü gelenekten derlenen menkabe, *Velâyetname*'dekinden farklı olarak, doğan kuşunun gözlerinin bilinen şekline kavuşması, Hacı Bektaş Veli ile Mevlana arasındaki rekabete bağlanarak izah edilmiştir. Sözlü gelenekten derlenen menkabeyi önemli kılan bir başka özelliği de aynı kökene bağladığı Bektaşilik ile Mevlevilik arasındaki ayrışma ya da rekabete, Hacı Bektaş Veli ile Mevlana'nın şahsında dikkat çekmesidir. Makalede, yazılı geleneğin aktarımındaki rakip Hacı Tuğrul'un sözlü geleneğin aktarımında rakip Mevlana'ya dönüştürülmesinin nedenleri, sözlü geleneğin menkabeyi Mevlana gibi tanınmış ve güncel bir isim üzerinden güncelleyip işlevselliğini sürdürme isteğinin yanı sıra, kaynak kişinin inanç kimliği ile içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel yapısı da dikkate alınarak tartışılmıştır. Çalışmanın sonunda söz konusu değişiklikte, her iki hususun da etkili olabileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Menkabe, Menakıbname, Hacı Bektaş Veli, Mevlana

A Comparative Study of Menkabe on Hacı Bektaş Veli and The Mevlana Challenge With The Oral Tradition Data Collection

*Balıkesir Üni. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. abonoz_kucuk@hotmail.com

ABSTRACT: The data of which was based on both oral and written sources and evaluated by using the comparative method comes from the Village of Gündoğdu of province Şebinkarahisar in Giresun . In this study the Velayetname of Hacıbektaş Veli and Mevlana had been compared and contrasted.. Both of the texts had come from the oral tradition had reflected the literary context in similar way, however many differences on the basis of interlocuters or figures has been noted. The text of menkebe which was gathered from oral tradition, in terms of the texture of events and the texture of events in the menkebe of Velayetname reflect similarity; however on the basis of person does not Show the same similarity. Moreover the menkebe which was gathered in the oral tradition reflects difference from Valayetname with specific reference to the formation of the eyes of the hawk; and this was explained on the basis of challenge between Hacı Bektaş Veli and Mevlana.. The orality based menkabe becomes different as a unique peculiarity which bases being Bektaş or Mevlevi on the same origins and the difference between the two values is referred to as challaneg with reference to Hacı Bektaş Veli and MevlanaThe transformation of the literary tradition of the rivalry of the oral tradition of Hacı Tuğrul to Mevlana is based on the fact that Hacı Tuğrul believes the upgrading of menkabe should be done trough the oral tradition of a well known person Mevlana so as to keep the menkabe functional as well as taking the sociocultural values of the society, the beliefs and dentity of Mevlana. At the end of the study both of the reasons were found influential on the matter.

Key Words: Legend, Heroic Deed, Hacı Bektaş Veli, Mevlana

GİRİŞ

Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bektaş Veli, Otman Baba gibi tasavvuf ve tarikat uluları etrafında, daha çok kerametlere odaklanan anlatıların meydana getirildiği ve bu anlatıların hem sözlü hem de yazılı gelenek vasıtasıyla günümüze kadar geldiği bilinen bir husustur. Velilerin kerametlerini anlatan bu kısa anlatılara, gelenek “menkabe” adını vermiştir. XIII. yüzyıldan itibaren, tek bir veli hakkındaki menkabeleri toplayan ve kendilerine “Menakıb”, “Menakıbname”, bazen de “Vilayetname” denilen müstakil eserler doğmuş; Arapça, Farsça veya Türkçe gibi çeşitli dillerde yazılıp İslam âleminin her tarafında okunur olmuştur. Mevlevilik, Kadirilik, Rıfailik, Vefailik ve benzeri tarikat çevrelerinde ün salmış büyük pirlar ve şeyhler adına tertip edilen menakıbnamelerden bazıları günümüze kadar gelebilirken, bazıları da kaybolmuştur (Ocak1983a: 1).

Tasavvuf ve tarikat uluları etrafında oluşturulan menkabeler, zamanla bu uluların etrafını kalın bir duvar gibi kuşatmış, tarihi kişiliklerini örtmüştür, onların daha çok menkabevi kişilikleriyle tanınmasını sağlamıştır. Daha sonra “menakıbneme” ya da “velâyetname” adı verilen kitaplarda bir araya getirilen bu menkabelerin çoğu, bu uluların adına bağlanan tarikatlara mensup olan isimlerce oluşturulduğu için objektif bir değerlendirmeden yoksundur. Söz konusu menkabe ve menakıbnameler, büyük pirlere şeyhler hakkındaki tarihsel bilgilerin tespit edilmesinden çok, takipçileriyle geniş halk kitlelerinin onlarla ilgili intibalarının tespitine ve fikri- içtimai tarih araştırmalarına kaynaklık etmişlerdir (Köprülü 2006: 108-111; Ocak 1983b: 57-60).

Bu çalışmada, Giresun ili Şebinkarahisar ilçesine bağlı Gündoğdu Köyü’nden derlediğimiz Hacı Bektaş Veli ile Mevlana’yı karşı karşıya getiren bir menkabeyi, *Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi*’nde yer alan benzeri ile karşılaştıracız. Giresun ili Şebinkarahisar ilçesi Gündoğdu Köyü’nden derlediğimiz menkabe metni, menkabelerin, sözlü geleneğin belleğinde halen canlı tutulduğuna güzel bir örnektir. Sözlü gelenekten derlenen menkabe, Hacı Bektaş Veli ile Mevlana’ya birlikte yer vermekte ve bu iki isim arasında yaşanan rekabete dikkat çekmektedir. Menkabe, doğan kuşunun gözlerinin bilinen şekline kavuşması, Hacı Bektaş ile Mevlana arasındaki rekabete bağlanarak izah edilmiştir. Sözlü gelenekten derlenen menkabe metni, olay örgüsü bağlamında *Velâyetname*’de yer alan menkabe ile benzer özellikler sergilemekle birlikte, şahıs kadrosu açısından farklılıklar göstermektedir. Bu özellikleri, sözlü gelenekten derlenen menkabeyi, *Velâyetname*’deki menkabe ile karşılaştırmayı zorunlu kılmaktadır. Sözlü gelenekten derlenen menkabe *Velâyetname*’deki benzeri ile karşılaştırırken, metnin derlendiği sözlü kültür ortamının sosyo-kültürel yapısı ile sözlü kaynağın inanç yapısı da dikkate alınacaktır. Çalışmada, yazılı kaynak taraması, alan araştırması ve karşılaştırma yöntemine başvurulmuştur.

1. “Velâyetname”ye Göre Hacı Bektaş Veli’nin Ahmed Yesevi’den Manevi Emanetleri Alarak Güvercin Donunda Anadolu’ya Gönderilişi

Hacı Bektaş Veli’nin Ahmed Yesevi’ye intisabı ve onun tarafından Anadolu’ya gönderilişi, *Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi*’nde kapsamlı bir şekilde anlatılmıştır. *Velâyetname*’ye göre Hacı Bektaş Veli’nin Ahmed Yesevi tarafından Anadolu’ya gönderilişi, Anadolu erenleri arasında kıskançlığa yol açmıştır. *Velâyetname*’de, Hacı Bektaş Veli’nin Sulucakarahüyük’e bir güvercin donunda geldiğinden, Anadolu erenlerinin isteği üzerine doğan donuna giren Hacı Tuğrul

(Velâyetname'ye göre Beyazid-i Bistami'nin en önemli halifelerindendir) tarafından karşılandığından, doğan donundaki Hacı Tuğrul'un güvercin¹ donundaki Hacı Bektaş-ı Veli'ye saldırdığından, daha sonra da pişman olup ona intisap ettiğinden söz edilmiştir.

Hacı Bektaş geleneğini doğrudan Ahmed Yesevi'ye bağlayan *Velâyetname*, Ahmed Yesevi'nin elif, tac, hırka, çerağ ve seccadeden oluşan manevi emanetleri, kendi halifelerine değil de Hacı Bektaş Veli'ye verişini şu şekilde anlatmaktadır:

“Sadık muhiblerden birisi de, elinde bir miktar darı ile oraya gelmişti. O darıyı meydana dökmeye başladı. Darılar yığın haline geldi. O manevi emanetleri istiyorsunuz. Bu ancak bir şartla olur, içinizden hanginiz bu darı yığınının üstüne çıkacak iki rekât namaz kılacak ve hiçbir darı tanesini de yerinden oynatmayacak. Yerine oturduktan sonra da elifi taç kendiliğinden durduğu yerden kalkıp, onun başına, hırka üzerine gelecek. Çerağ kendiliğinden yanacak, sofraya da kendiliğinden meydana gelip, kurulacak, alem de kendiliğinden gelecek, seccade kendiliğinden gelip altına serilecek. Bunlar hanginizde olursa emanetler onun hakkıdır dedi. Ama siz yine de zahmet etmeyin, bunların sahibi vardır birazdan gelir, dedi. Orada hazır bulunan doksan dokuz bin er, bu sözleri işitince utandılar ve başlarını öne eğdiler. Kimse ben yapabilirim deyip, öne çıkamadı. Sohbet bu şekilde devam ederken ‘selam u sabahu’l-aşk’ diyerek içeri giren Hünkâr Hacı Bektaş Veli, bir yer bulup, oturdu.” (Duran 2010: 181). *“Bu sohbet sırasında Türkistan erenleri Ahmet Yesevi hazretlerinden o dört övünç kaynağı, manevi emaneti istemek için toplanmışlardı. Ahmed Yesevi'ye bu durum malum olmuştu. Hacı Bektaş Veli, bu olaydan dolayı Horasan'dan Türkistan'a Hoca Ahmed Yesevi'nin yanına geldi. Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli'nin geldiğini görünce ayağa kalktı, selamını aldı. Doksan dokuz bin halife de Hoca'nın ayağa kalktığını görünce, onlar da ayağa kalktılar. Hoca Ahmed Yesevi, Hünkâr'ı yanına getirdi ‘işte o manevi emanetlerin sahibi geldi’ dedi. Hazret-i Hünkâr meselenin ne olduğunu sordu. Kendisine olan biteni anlattılar. Hoca Ahmed Yesevi ‘ey Bektaş el-Horasani’ deyince, Hünkâr ayağa kalktı Hoca Hazretlerinin önüne geldi, seccadeyi eline aldı.”* (Duran 2010: 183)

¹ Güvercin ve doğan donuna girme hususunda ayrıntılı bilgi için bk. (Taşğın-Solmaz 2012)

“O darı yığınının önüne geldi. ‘Bismillah ve billah’ deyip seccadeyi serdi ve üzerine çıkıp iki rekat namaz kıldı. Sonra gelip yerine oturdu. Darı yığınının bir tane bile yerinden oynamadı. Elifi taç kendiliğinden hareket etmeye başlayınca oradakiler dehşete düşüp, salâvat getirdiler. Taç havadan kuş gibi uçup, Hünkâr’ın başına kondu. Daha sonra, hırka da hareket edip, Hazret-i Hünkâr’ın önüne geldi. Çerağın da birden bire yandığını gördüler. Durduğu yerden kalkıp Hazret-i Hünkâr’ın başının üzerine dikildi, durdu. Seccade de bulunduğu yerden kalkıp Hacı Bektaş Veli’nin altına döküldü. Orada hazır bulunan doksan dokuz bin halife bu durumu görüp hayran kaldılar. Akıllarından şöyle geçirdiler ki, bunun gibi güçlü bir er varken bizim önemimiz kalmaz demimiz oynamaz dedi.” (Duran 2010: 185)

“Bunların akıllarından geçen düşünceler, Ahmed Yesevi’ye malum oldu. Daha sonra Hünkâr Hacı Bektaş Veli, bu manevi emanetleri Ahmet Yesevi’nin önüne koydu. Hacı Bektaş Veli, erkâna uygun bir şekilde tıraş edildi ve Ahmed Yesevi’ye biat etti. Ahmet Yesevi ona dört manevi emanet ve bir icazet verdi. Kendisine ‘Ey Bektaş (K.S.A), işte nasibini aldın, müjdelere olsun, kutbü’l-aktablık senindir, kırk yıl hükmün vardır. Şimdiye kadar bizimdi, bundan sonra biz burada çok kalmayız ahirete göçeriz. Seni Anadolu’ya gönderiyoruz. Sulucakarahöyük’ü de sana yerleşmen için verdik. Seni Anadolu Erenlerinin başı yaptık.” (Duran 2010: 187)

Velâyetname’deki anlatıma göre olaylar bu şekilde cereyan ettikten sonra Hacı Bektaş Veli Anadolu’ya ulaşmak için yola koyulur. O yola çıkmadan önce Türkistan erenleri bir ateş yakmış ve o ateşteki ucu yanmış odunlardan birini Hacı Bektaş Veli’nin geldiğini haber vermek için Anadolu’ya doğru fırlatmıştır. *Velâyetname*’nin ilerleyen kısımlarında Anadolu Erenlerinin Hacı Bektaş Veli’nin Anadolu’ya gelmesinden pek de memnun olmadıkları ve Anadolu’ya gelmesini istemedikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, *Velâyetname*’de şöyle anlatılmıştır:

“Hazret-i Hünkâr orada güzel bir güvercin şekline girdi. Ve havada kanat çırparak Sulucakarahöyük’e indi. Mübarek ayakları hamura gömülür gibi taşa gömüldü, taşa iz bıraktı. Bunun üzerine Anadolu Erenleri büyük bir korkuya kapıldılar.” (Duran 2010: 205) “O erin Anadolu’ya geldiğini yolunu bağlayamadıklarını anladılar. O zaman Karaca Ahmed Anadolu’nun gözcüsüydü. Karaca Ahmed’e ‘sen Anadolu’nun gözcüsüsün bak bakalım o er Anadolu’ya girdi mi?’ dediler. Bunun üzerine Karaca Ahmed de

manevi âlemde seyre çıktı. Sonra başını kaldırıp 'Anadolu'nun tamamına göz gezdirdim, baktım ama öyle bir kimse yok. Her canlı kendi eşiyle ve kendi cinsleriyle birlikte durur fakat Karahöyük'te bir güzel güvercin tek başına oturmakta. Ona dikkatle bakınca büyük bir korkuya kapıldım olsa olsa o olabilir' dedi. Anadolu Erenleri 'birisi doğan şekline bürünüp, onu bulunduğu yerde avlasa' dediler. Aralarında da Hacı Denizli dedikleri bir er vardı. Beyazid-ı Bestami'nin en önemli halifelerindendi. Irak'tan Anadolu'ya gelmişti. Ayağa kalktı 'izin verirseniz doğan şekline girip, güvercini avlayıp geleyim' dedi." (Duran 2010: 207)

"Anadolu Erenleri 'kuvvetin artsın' dediler. Hacı Denizli hemen o anda doğan şekline girip, havaya uçu. Havada baktı, Sulucakarahöyük üzerinde bir güvercin oturduğunu görünce 'Aradığım budur' dedi. Havadan hızla Hazret-i Hünkâr'ın üzerine indi. Pençesiyle yakalayacağı mesafeye gelince, Hazret-i Hünkâr tekrar insan suretine büründü. Hünkâr, Hacı Tuğrul'u doğan suretinde inerken yakaladı. Öyle kuvvetli bir şekilde sıktı ki Hacı Denizli'nin aklı başından gitti. Hazret-i Hünkâr elinden bıraktı. Akli başına gelinceye kadar biraz yattı. Kalkınca Hünkâr'ın karşısında durduğunu gördü. Heman ayağa kalktı, peymançeye geçip 'Hata ettik, kötülük bizden oldu, bağışlamak erenlerden olur' deyip özür diledi. Hünkâr'ın elini öptü, ayağına kapandı, af diledi. Tacını çıkarıp, önüne koydu ve geri çekildi." (Duran 2010: 209)

"Ellerini kavuşturup, peymançede durdu. Hazret-i Hünkâr 'Ey Hacı Denizli er ere böyle yapar mı? Biz size mazlum donunda geldik, eğer güvercinden daha mazlum bir hayvan olsaydı, onun şeklinde gelirdik. Hacı Tuğrul'un kisvesini tekbirleyip başına geçirdi. Hacı Tuğrul 'Hünkârım bizden ve bizim soyumuzdan ne kadar kadın ve erkek olursa size ve size gönül veren herkese canımız feda olsun' dedi. Hazret-i Hünkâr 'Şimdi kalk ve geldiğin yere dön, Anadolu Erenleri'ne selamımızı söyle, gelsinler. Gördüklerini onlara anlat. Onlarla birlikte yanımıza tekrar gel' dedi. Hacı Tuğrul, bu sözü yerine getirmek için kalktı ve hemen yola koyuldu, erenlerin yanına ulaştı. Olan biten her şeyi bütün ayrıntısı ile söyledi anlattı. Kendilerini Hacı Bektaş Veli'nin davet ettiğini anlattı söyledi." (Duran 2010: 211).

Velâyetname'nin ilerleyen kısımlarında, Anadolu Erenleri önce bu davete katılmak, istemezler, fakat Hacı Bektaş Veli'nin gösterdiği kerametlerden sonra katılmak zorunda kalırlar.

Velâyetname'nin bu anlatımından Hacı Bektaş Veli'nin, dolayısıyla Bektaşiliğin Ahmed Yesevi geleneğine bağlandığını, Hacı Bektaş Veli'nin Ahmet Yesevi'nin himmetiyle Anadolu'ya geldiğini, onun Anadolu'ya gelişinin Anadolu'daki velilerde kıskançlığa yol açtığını, güvercin donundaki Hacı Bektaş Veli'ye doğan donuna giren Hacı Tuğrul² tarafından saldırıldığını ve Hacı Tuğrul başta olmak üzere Anadolu'nun diğer velilerinin onun ululuğunu kabul etmek zorunda kaldığını öğrenmekteyiz. *Velâyetname*'deki Hacı Bektaş-ı Veli'nin Anadolu'ya gelişiyle birlikte yaşanan rekabet ve çatışma hakkındaki anlatımın, sadece veliler arasındaki üstünlük düşüncesine dayalı bir rekabete değil, aynı zamanda, Anadolu'da kök salan bazı tarikatlar arasındaki dini ve sosyal boyutlarının yanı sıra, siyasi boyutları da olan rekabete de dikkat çektiğini özellikle belirtmek isteriz. *Velâyetname*'nin aktardığı güvercin donundaki Hacı Bektaş Veli ile doğan donundaki Hacı Tuğrul arasındaki mücadelenin, sözlü geleneğe, Hacı Bektaş Veli ile Mevlana arasında yaşanan bir mücadele olarak gösterilmesi de, bu tespitimizi destekler mahiyettedir.

2. Hacı Bektaş Veli'nin Karşısına Hacı Tuğrul Yerine Mevlana'yı Çıkararak Sözlü Gelenek

Velâyetname'de güvercin donundaki Hacı Bektaş Veli ile doğan donundaki Hacı Tuğrul arasındaki mücadeleyi anlatan menkabetin bir benzeri, tarafımızca, 10. 08. 2009 tarihinde Giresun'un Şebinkarahisar ilçesine bağlı Gündoğdu Köyü'nde yaşayan 1932 doğumlu Zeynel Türkkân'dan derlenmiştir. Çiftçilik yaparak hayatını kazanan kaynak şahsımızın tahsili yoktur. Gençlik yıllarında İstanbul'da inşaat işçiliği de yapan vatandaş Zeynel Türkkân'ın yaşadığı Gündoğdu Köyü, Alevi-Bektaşî inancına sahiptir. Köyün ilk adı, Karaköy'dür. Daha sonra Gündoğdu adını almıştır. Bizim derleme yaptığımız tarihlerde Gündoğdu adıyla anılan köyün adı, günümüzde Esentepe olarak değiştirilmiştir.

² *Velâyetname*'de Hacı Bektaş Veli'yi doğan donuna girerek karşıladığından söz edilen Hacı Tuğrul'un adı ile doğan donuna girmesi arasında doğrudan bir ilişki olsa gerektir. Yazılı kaynaklarda "Doğrul" ve "Toğrul" biçimlerinde de yer alan "Tuğrul" kelimesi hakkındaki en eski bilgi, Kâşgarlı Mahmut'un ünlü eseri *Divanü Lüğati't-Türk*'te yer almaktadır. Kâşgarlı, "Toğrul" biçiminde zikrettiği bu kelime hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Yırtıcı kuşlardan bir kuş; bin kaz öldürür, bir tanesini yer. Erkek adı da olur." (DLT IV 1988: 632) Kâşgarlı'nın açıklaması ile Bahaeddin Ögel'in değerlendirmeleri (Ögel 1993: 591-592; Ögel 1995: 72-73, 554-559), Hacı Tuğrul'un adı ile donuna girdiği yırtıcı bir kuş olan doğan arasında bir bağlantı olduğunu göstermektedir.

Kendisi de Alevi-Bektaşî inanişâ sahip olan Zeynel Türkan'ın anlattığı Hacı Bektaş-ı Veli ile Mevlana'yı karşı karşıya getiren menkabe şu şekildedir:

“Hünkâr Hacı Bektaş ve Mevlana, Ahmet Yesevi'nin talebesiymiş. Hacı Bektaş, on iki imamlar, ehl-i beyt soyundanmış. Kerbela'dan kervanla kaçıp Türkistan'a yerleşmiş. Ahmet Yesevi, bunlara hocalık etmiş. Orada bunlar okulu bitirdikten sonra Ahmet Yesevi bunları imtihan etmiş. Mısırı yığıp, bu yığın üzerinde mısır tanelerini oynatmadan kim namaz kılarsa onu İç Anadolu'ya göndereceğim demiş. Kimse namazı kılamamış. Bir tek Hacı Bektaş kılmış. Bunun üzerine Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş'ı göndermiş. Hacı Bektaş güvercin donuna girip uçarak İç Anadolu'ya doğru hareket etmiş. Mevlana, bu durumu kabullenememiş. Doğan donuna girerek Hacı Bektaş'ı takip etmiş. Yolda giderken Mevlana Hacı Bektaş'a doğru süzülmiş. Tam vuracağı sırada güvercin donunda bulunan Hacı Bektaş doğanın boğazına dalmış. Doğanın gözleri dışarı fırlamış. İşte doğanın gözlerinin dışarı fırlamış görünmesi, bu olaydan kalma derler. Hacı Bektaş Veli Mevlana'nın boğazını sıktığı zaman Mevlana dile gelmiş ve er ere böyle kıyar mı demiş. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli er ere böyle hışımla iner mi demiş. İşte o zaman ayrılmışlar. Mevlana Konya'ya gitmiş, Hacı Bektaş Veli Kırşehir'e gelmiş.”

Alevi-Bektaşî inanişâ sahip olan kaynak şahsımızın anlatımına göre, Ahmed Yesevi'nin yaptığı ululuk sınavını geçerek Anadolu'ya gönderilen Hacı Bektaş Veli'nin karşısına, tıpkı Hacı Bektaş Veli gibi, Ahmed Yesevi'nin öğrencilerinden olduğuna inanılan Mevlana çıkarılmıştır. Yazılı geleneğin aktardığı menkabe ile sözlü geleneğin sunduğu menkabe sınav, sınav yöntemi, rakip olarak gösterilen velilerin kuş donuna girerek mücadele etmeleri gibi hususlar bakımından benzerdir. Sözlü geleneğin aktarımında Hacı Tuğrul'un yerini Mevlana'nın alması, doğanın gözlerinin dışarı fırlamış gibi görünmesinin nedeninin doğan donundaki Mevlana ile güvercin donundaki Hacı Bektaş-ı Veli arasındaki mücadeleye bağlanarak izah edilmesi ve en önemlisi de Hacı Bektaş Veli ile Mevlana'nın aynı velinin, başka bir deyişle Ahmed Yesevi'nin öğrencisi olarak gösterilmesi menkabeler arasındaki temel farklılıklardır. Mücadeleden Hacı Bektaş Veli'nin galip çıktığını belirten sözlü geleneğin aktarımı, kuş donunda gerçekleşen mücadeleden sonra Mevlana'yı Konya'ya, Hacı Bektaş Veli'yi de Kırşehir'e göndermiştir. Sözlü gelenekten derlenen menkabe, Hacı Bektaş Veli'nin Mevlana'dan daha üstün bir veli olarak gösterilmesinde,

onun on iki imamlar, ehl-beyit soyundan olduğuna dair inanış da etkili olmuştur.

SONUÇ

Başta da ifade edildiği gibi, sözlü ve yazılı gelenekte yaşayan menkabeler, Türk toplumunun, inanç dünyamızda önemli bir yeri olan velilerle ilgili algı ve tasavvurlarını ortaya koymanın yanı sıra, fikri ve içtimai tarih araştırmalarına da kaynaklık etmektedirler. Fakat fikri ve içtimai tarih araştırmalarına kaynaklık etmeleri, onları, tarihçilerin doğrudan yararlanabilecekleri ana kaynaklara dönüştürmemektedir. Doğrudan inanç dünyasına hitap eden tür menkabeler ile onlara yer veren menakıbnameler, daha çok bir tarikat ya da belli bir tasavvufi düşünce etrafında kümelenen kesimlerin kutsal / efsanevi tarihleri olarak nitelendirilmelidir. Bu nedenle, kişiler ve olaylar hakkındaki yorum ve hükümleri genellikle objektif değil, sübjektiftir. Yaratılış nedenleri, ortamları ve işlevleri göz önünde tutulduğunda, yorum ve hükümlerinde objektif olmalarını beklemek de doğru değildir.

Menkabenin sözlü gelenekten tespit edilen versiyonu, Hacı Bektaş Veli'yi Türkistan ve Anadolu coğrafyasında Ahmed Yesevi'den sonraki en büyük veli olarak göstermeyi amaçlamıştır. Menkabenin Hacı Bektaş Veli'nin Ahmed Yesevi'den sonraki en büyük veli olduğunu ispatlama yöntem ya da biçimi de bütünüyle tasavvufi düşünceye ve tarikat geleneklerine bağlıdır: Darı / mısır yığını üzerine seccade sererek bir tane dahi darıyı / mısırı yerinden oynatmadan namaz kılmak; bir veli ya da tarikat ulusu için gerekli olan elifi taca, hırkaya, çerağa, sofraya, aleme ve seccadeye sahip olmak ve güvercin donuna girmek... Sözlü gelenekten derlenen menkabe, bunlara bir de Hacı Bektaş Veli'nin on iki imamlar, ehl-beyit soyundan gelişini eklemektedir ki, hemen her tarikat şeyhi, ister kan bağına, isterse manevi bağına esaslansın, kendi kökenini Hz. Peygamber'e dayandırmak istemiştir. Sözlü geleneğin temsilcisi, Hacı Bektaş Veli'nin Mevlana'ya olan üstünlüğünü izah ederken bu husus üzerinde özellikle durmuştur. Ona ve menkabeyi öğrendiği büyüklerine göre Ahmed Yesevi'nin öğrencisi Hacı Bektaş Veli, Ahmed Yesevi'nin başka bir öğrencisi Mevlana'dan maddi ve manevi gücünün yanı sıra, soyca da üstündür.

Sözlü gelenekten derlenen menkabe, tarikat uluları arasındaki manevi güce ve soya bağlı üstünlük mücadelesini, Hacı Bektaş Veli ile Mevlana'yı esas alarak günümüze taşımıştır. Yazılı gelenekteki Hacı Tuğrul'un yerini sözlü gelenekte Mevlana'nın almasında, kanaatimizce,

sözlü geleneğin Hacı Bektaş Veli'nin karşısına Hacı Tuğrul'a göre çok daha güçlü ve güncel birisini çıkarmak istemesi etkili olmuştur. Ana mesajını günümüz toplumuna da iletme azminde olan bir menkabenin, kendisini, hemen herkesçe tanınan ve sevilen Mevlana üzerinden güncellediği düşünülebilir. Mevlana'nın Hacı Tuğrul'un yerine geçirilmesini, sadece "güncelleme" ve "işlevi sürdürme" düşüncesi ile izah etmek, yeterli değildir. Burada, sözlü kaynağımızın inanç kimliğine ve içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel yapısına da odaklanmak gerekmektedir. Menkabeği büyüklerinden dinleyerek öğrendiğini ifade eden kaynak şahsımız, Alevi-Bektaşî inancına mensuptur. İçinde yaşadığı toplumun inançlarına ve sosyo-kültürel yapısına göre yoğrulan kaynak şahsımız, toplumunun genellikle sözel bir karakter arz eden tarih bilgisi ile donanmıştır. Onun edindiği tarih bilgisinde, Mevlana ve Mevlevilik, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine egemen olan dini ve siyasi düşüncenin dışında değildir. Kaynak şahsımızın tarih bilgisine göre, bu dini ve siyasi düşünce, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Alevi (Kızılbaş) Türkmenlere karşı kimi zaman mesafeli durmuş, kimi zaman da ona karşı mücadele etmiştir. Bu noktadan bakıldığında, sözlü gelenekteki Hacı Bektaş Veli ve Mevlana mücadelesinin, iki ayrı dünya görüşünün mücadelesini de temsil ettiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

A) Yazılı Kaynaklar

- DLT IV (1986), *Divanü Lugat-it-Türk Dizini "Endeks" IV*, (Çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DURAN, Hamiye (2010), *Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velâyetnamesi*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2006), "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları Umumi Bir Bakış", *Tarih Araştırmaları I*, s. 74-138, Akçağ Yay. Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1983a), *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- OCAK, A. Yaşar (1983b), *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (1993), *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar, C. I.*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (1995), *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar, C. II.*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

TÜBAR-XXXV / 2014-Bahar /Hacı Bektaş Veli ve Mevlana Menkabeti

TAŞĞIN, Ahmet- Bünyamin Solmaz (2012), “Hacı Bektaş ve Hacı Toğrul Karşılılaşması: Güvercin ve Doğan Donuna Bürünme”, *Turkish Studies*, S. 7/1, s. 105-129.

B) Sözlü Kaynak

Zeynel TÜRKKAN, 1932 (Gündoğdu / Şebinkarahisar / Giresun) doğumlu, tahsili yok, mesleği çiftçilik, Derleme tarihi: 10. 08. 2009.

